

El paisatge fortificat de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà): un equilibri entre estructures constructives i excavades

El complex arqueològic de Mas Castellar es troba en un punt interfluvial i en la distància més curta de les dues conques que circulen més a prop: l'Àlguema i el Fluvià, a la plana de l'Empordà, i a uns 17 km de la costa i a una distància igual de les colònies d'Emporion i de Rhode. Això ha fet que s'originés un paisatge peculiar format per unes esplanades retallades pels cantons est i oest, escalonades entre elles i elevades en relació amb l'entorn. L'assentament es troba en dues d'aquestes terrasses —*Camp de Dalt* i *Camp de Baix*— flanquejades per la banda sud per possibles fossats, un dels quals ha estat confirmat per prospecció geofísica. L'estudi geomorfològic de l'entorn també ha detectat anomalies continuades i antròpiques, a la vegada que ha fossilitzat ambdues depressions, encara visibles avui dia.

Paraules clau: paisatge fortificat, prospecció geomorfològica, prospecció geofísica, fossat, període Ibèric, Mas Castellar, Alt Empordà.

Le complexe archéologique de Mas Castellar est un point interfluve situé au plus près des deux bassins les plus proches: l'Àlguema et le Fluvià, dans la plaine de l'Empordà, et à environ 17 km de la côte, se trouvant à une distance égale des colonies d'Emporion et de Rhode. Cela est à l'origine d'un paysage particulier, formé par des terrasses coupées à l'est et à l'ouest, échelonnées et élevées par rapport à l'environnement. Mas Castellar se trouve sur deux de ces terrasses —*Camp de Dalt* et *Camp de Baix*— flanqué au sud par de possibles fossés, l'existence de l'un d'entre eux, a été confirmé grâce à une prospection géophysique. L'étude géomorphologique a également détecté des anomalies continues et d'origines anthropiques, et a laissé constance des deux dépressions, qui sont encore visibles aujourd'hui.

Mots-clés: paysage fortifiée, prospection géomorphologique, prospection géophysique, Fossé, période ibérique, Mas Castellar, Alt Empordà.

L'emplaçament

El jaciment es troba al nord-est de la península Ibèrica, a l'extrem occidental de la plana empordanesa i en una zona interfluvial entre la riera d'Àlguema —afluent de la Muga—, al nord, i el riu Fluvià, al sud-est. Els cabals dels rius la Muga i el Fluvià circulen de nord-oest a est de la plana de l'Empordà i desemboquen al golf de Roses, el primer ho fa prop de Roses (*Rhode*) i un dels braços del segon ho feia al nord d'Empúries (*Emporion*) (fig. 1). L'assentament, situat a uns 17 km de la costa, es troba en la distància més curta de les dues conques, i això ha fet que s'originés un paisatge peculiar format per unes esplanades retallades pels cantons est i oest, escalonades entre elles i elevades en relació amb l'entorn. Les cotes més altes es troben entre 150 i 140 m so-

bre el nivell de mar. A més l'enfonsament de la riba dreta de la riera d'Àlguema va provocar importants processos erosius per la part de tramuntana, formà un esperó fluvial molt escarpat en tot el front nord de l'esplanada alta, uns 55 metres del seu llit (fig. 2). L'esplanada anomenada Camp de Dalt es presenta per la part de migjorn lleugerament elevada a uns 5 m de desnivell en relació amb el replà contigu, el Camp de Baix, que a la vegada també es troba elevat per la part sud uns 3 o 4 m més (fig. 3). El paisatge es va declinant suaument pel sud-est al llarg d'uns 17 km —distància que actualment hi ha del jaciment al mar— fins arribar a la costa del golf de Roses, antigament una zona aiguamollença i en formació deltaica a causa d'un procés de dessecació constant.

L'assentament, a més de situar-se en un lloc accidentat, va establir immediatament els seus límits

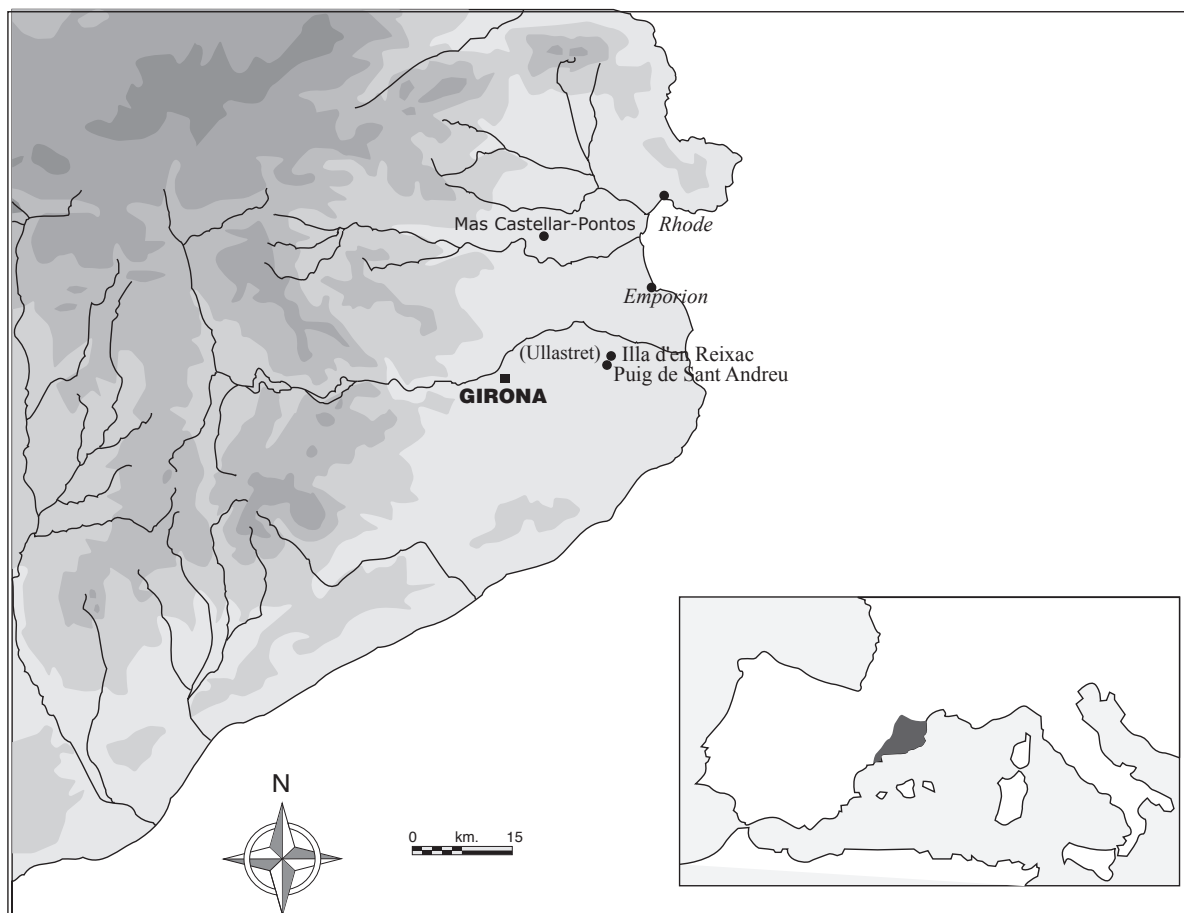

Figura 1. Situació del jaciment en relació amb l'Empordà, Catalunya i la península Ibèrica.

Figura 2. Ortofotomapa de l'emplaçament estratègic de Mas Castellar (ICC).

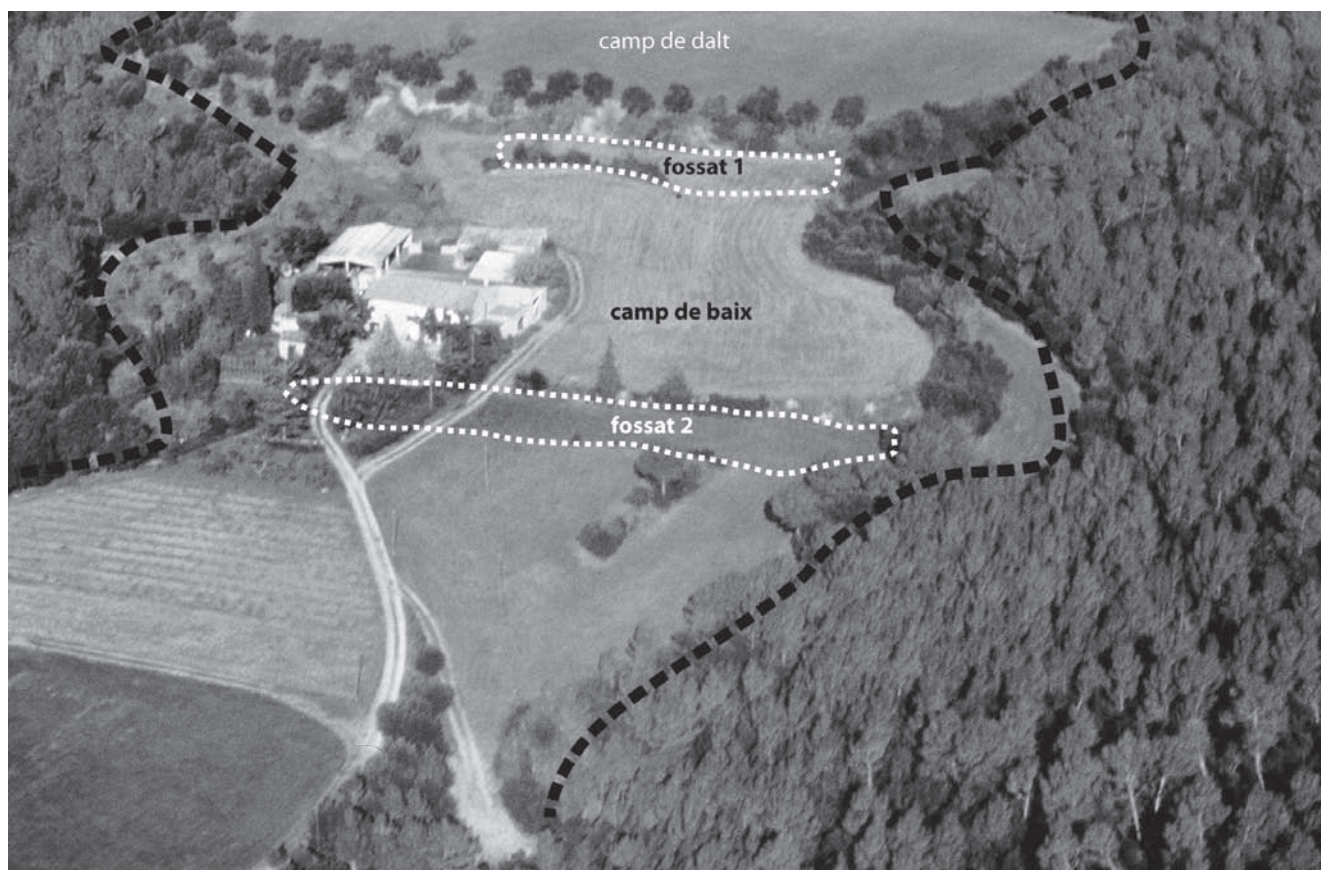

Figura 3. Vista aèria del jaciment abans de les excavacions del 1990, amb els límits i elements de protecció natural.

constructius, tres punts dels quals estan marcats per l'escarpament de la riera d'Àlguema i les torrenteres, ara eixutes, que partien d'aquesta riera i varen limitar els cantons laterals del Camp de Dalt. Aquest fort escarpament nord fa una barrera de difícil accés i de defensa natural. Per contra, la forma suavitzada i oberta que va donar la xarxa del Fluvià, mitjançant replans escalonats que es van alleugerint fins arribar a la costa, deixa les cares sud dels replans del Camp de Dalt i del Camp de Baix totalment vulnerables (fig. 3). A la vegada, el replà de dalt, tan ben remarcat, presenta una bona visibilitat als 360° i a uns 15-20 km al voltant; al nord es divisen les serres del Prepirineu gironí (Mare de Déu del Mont, Bassegoda, l'Albera i serra de Rodes), al sud el massís del Montgrí i a l'est, una bona part de la plana regada per la Muga i els seus afluents fins a la costa mediterrània amb el golf de Roses amb Empúries i Roses.

El jaciment arqueològic està emplaçat entre dos replans contigus i escalonats: al nord es troba el replà superior anomenat Camp de Dalt, de forma aronyonada, té una superfície de 2,5 ha i és totalment escarpat menys per la cara sud; per aquest cantó i a uns 5 m més avall es troba el replà mitjà, anomenat Camp de Baix, que té una forma rectangular, una superfície de 1,5 ha i és escarpat per les bandes est i oest. En el Camp de Baix és on hi ha la propietat de Mas Castellar, que dona nom al jaciment.

En el Camp de Dalt és on s'han realitzat les principals intervencions prospectives i arqueològiques

i on s'han documentat la majoria de troballes, la cronologia de les quals assenyalen l'existència d'una ocupació ininterrompuda al llarg de tota l'edat del ferro, de final del segle VII aC fins al principi del s. II aC, destaquen especialment les troballes de la fase ibèrica plena (550-180 aC). Les restes arqueològiques es poden dividir en tres blocs o sectors diferents: primer les d'un poblat fortificat, situat en part al marge sud-oest del replà (450-375); en segon lloc les d'un establiment rural no fortificat (250-180 aC) que se superposen a uns edificis anteriors (425-300 aC), tot plegat ubicat al límit sud-est del mateix Camp de Dalt; i, finalment, les d'un nombre important de sitges amortitzades, que abracen una cronologia dels segles VII al II aC, les quals ocupen importants zones dels dos replans. En darrer terme, en el Camp de Baix, a més d'haver-se documentat un nombre important de sitges a l'oest, recentment s'han localitzat restes de construcció, del segle IV aC, en un sondeig preventiu situat a l'angle sud-est del replà (figura 6a).

A partir d'aquests dos replans, s'han documentat algunes restes arqueològiques a distàncies entre 200 i 450 m vers el nord, l'est i l'oest, a través de treballs realitzats els anys 1975-1978. Especialment interessants foren les troballes d'unes estructures murals de principi del s. II aC, prop d'una font situada al marge de l'Àlguema, a uns 450 m del front nord del Camp de Dalt, cosa que suposa una ocupació d'una gran extensió (Martín 1979; Pons 2002: 11-15).

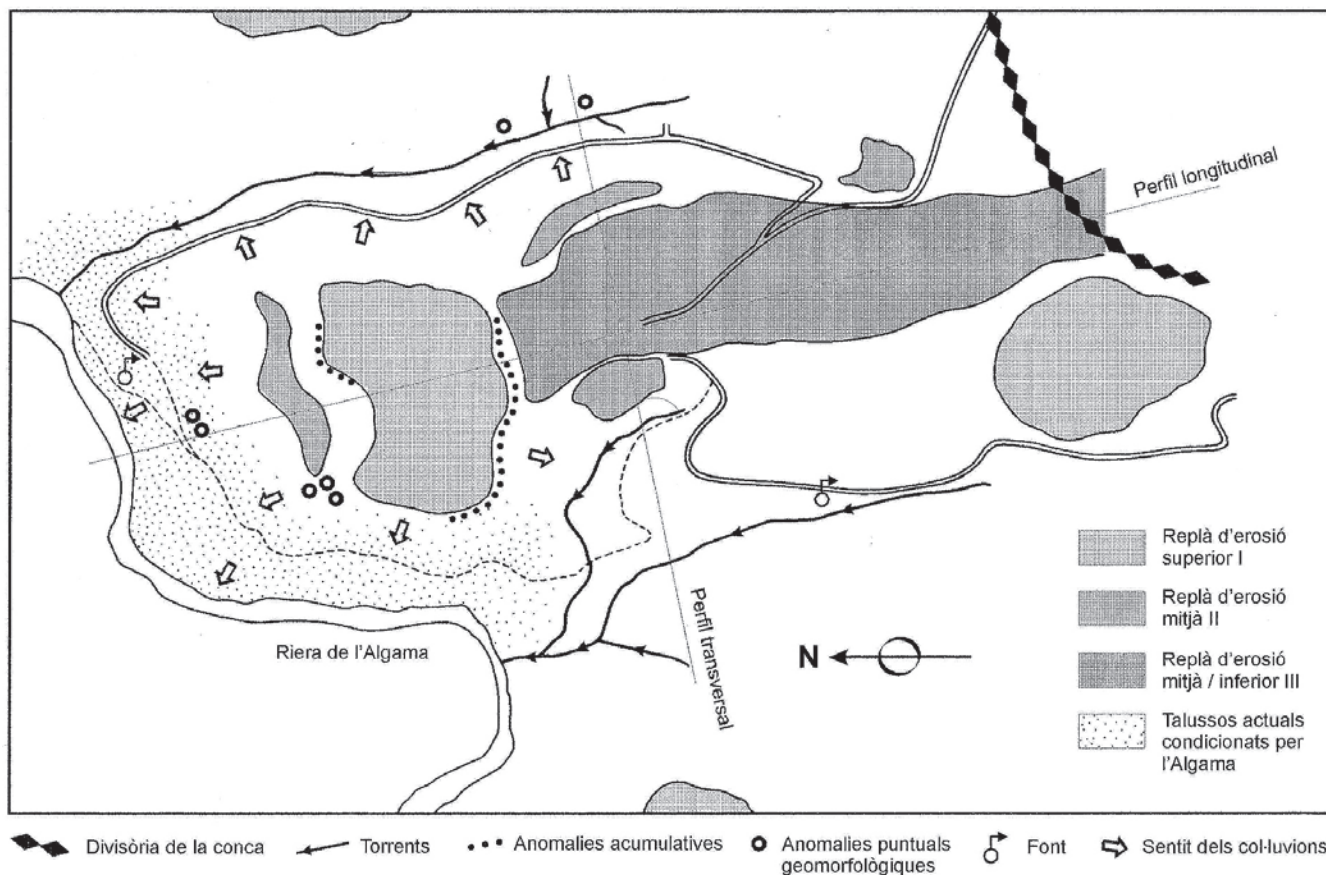

Figura 4. La prospecció geomorfològica del jaciment amb els replans d'erosió i anomalies i l'emplaçament dels fossats.

Les estructures defensives

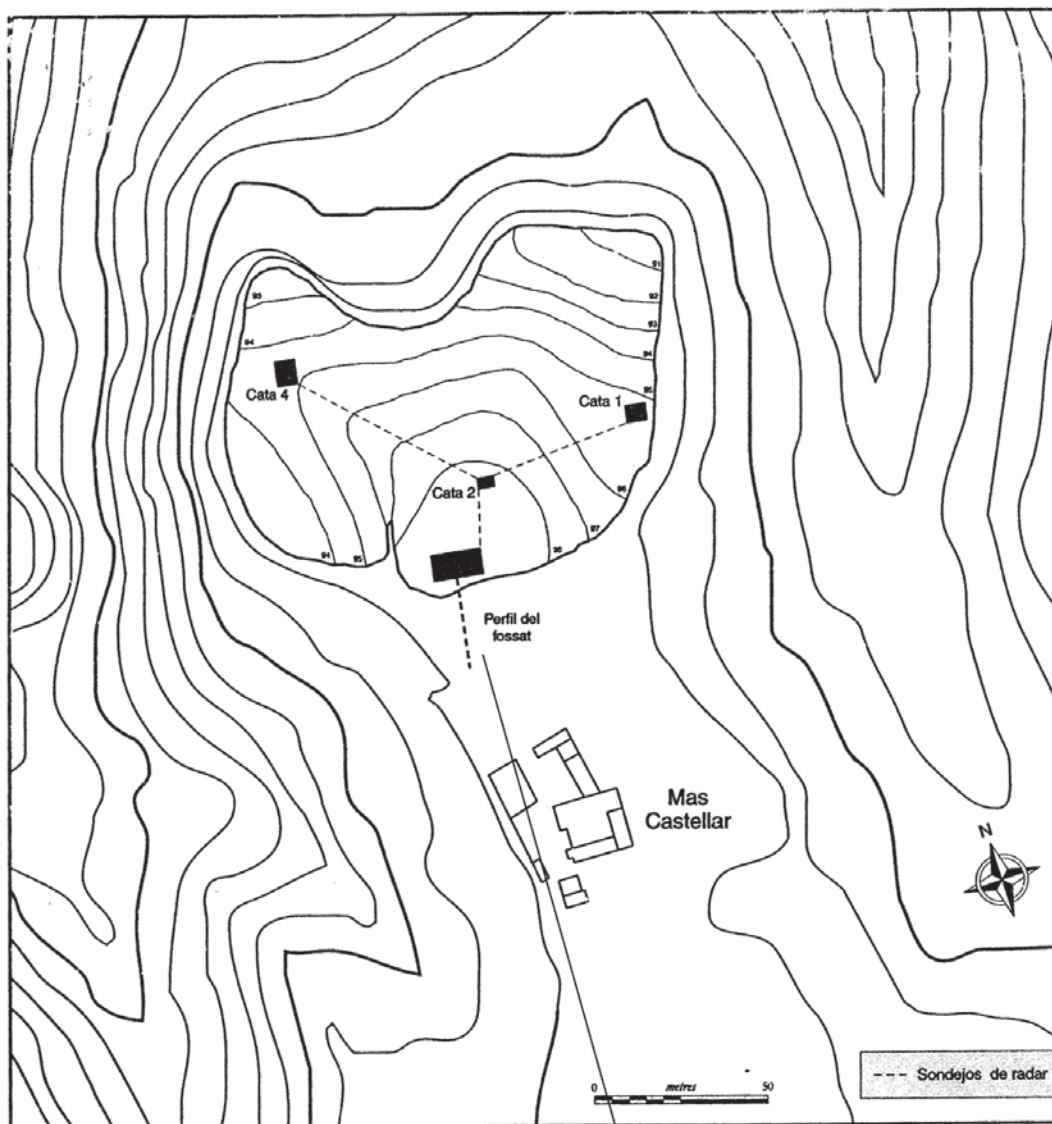
Les prospeccions d'identificació

Des de l'inici de l'excavació sistemàtica (anys 1989-1991) i atesa l'extensió del jaciment, resultà molt apropiada la utilització de tècniques de reconeixement estructural amb sistemes geofísics no destructius, per tal d'obtenir una delimitació al més precisa possible. Una de les primeres activitats fou la del desenvolupament de tècniques prospectives que inclouen l'observació metòdica del paisatge i del medi, l'aixecament de plànols topogràfics, la fotografia aèria, la prospecció superficial (Adroher, Pons 2002: 17-22) i les prospeccions geomorfològiques (Carulla 1985 inèdit; Carulla 2002: 29-33) o els treballs edafològics (Taberner, Vallejo, Pons 1993; 2002: 35-39), aquests últims per detectar les principals anomalies que han afectat el paisatge. Això, conjuntament amb els treballs geofísics d'elèctric-radar (Marí inèdit; Math inèdit), van determinar l'elecció de l'indret concret on es van efectuar els primers sondejos estratigràfics l'any 1991.

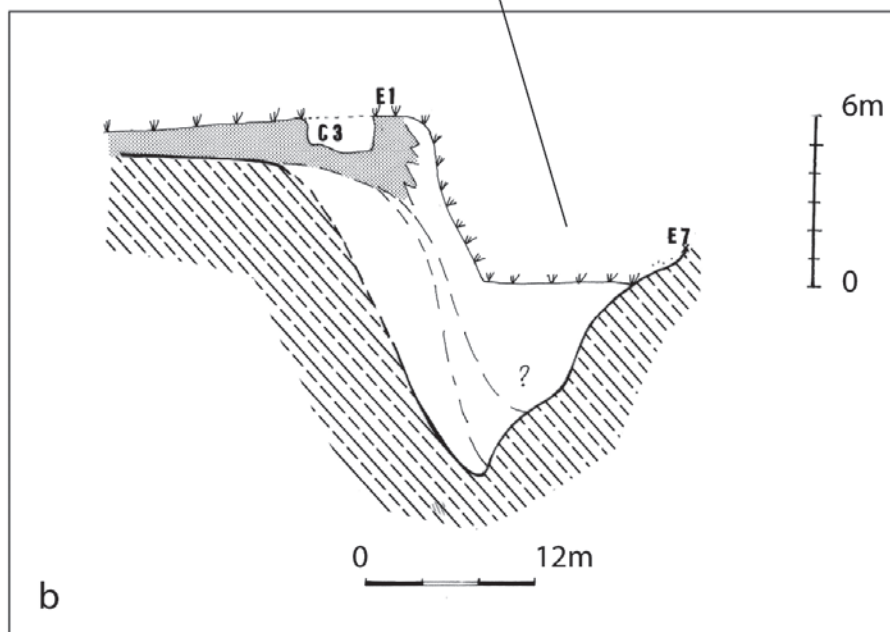
Després d'aquests treballs s'ha conclòs que el basament del Camp de Dalt és una mola de conglomerats situada sobre un replà de formació al·luvial, el qual presenta anomalies lineals o acumulades en tot el seu voltant. Aquestes anomalies s'han produït per extracció de terres, en uns casos, i per aportacions antròpiques, en altres, cosa que dóna actualment al camp un alçat característic i vistós enmig d'un paisatge

suau i erosiu (figura 4). En l'antiguitat aquest paisatge era força diferent. Les antigues prospeccions i excavacions realitzades sobre l'angle sud-oest del talús (Pons 2002: 41-44) i la de les últimes excavacions (any 2010), extramurs de la torre rectangular del poblat fortificat, han documentat que l'anomenat talús de la zona meridional del Camp de Dalt —en l'actualitat presenta una alçada de 5 m en relació amb el nivell del Camp de Baix— és un veritable tell format antròpicament per més de 3 m d'alçada de runes, escombraries i aportacions detrítiques de còdols, graves i terres.

Els estudis geofísics de radar realitzats per Carulla foren contrastats amb els treballs arqueològics d'aleshores (1995 inèdit; 2002: 17-19). La prospecció geofísica per radar estableix perfils elèctrics verticals que permeten determinar el gruix de cobriment antròpic existent sobre el basament neogen. La depressió paleotopogràfica que hi ha al sud del Camp de Dalt va ser objecte d'una prospecció geofísica, després que els estudis geomorfològics detectessin una anomalia lineal continuada (figura 5a). El perfil 22, que va determinar la possible existència d'un fossat, anava des de la cala 2, un punt situat al mig del Camp de Dalt, fins al final de la depressió (Estació 7) —punt sense cobriment i sobre basament de conglomerats, situat més al sud i sobre el Camp de Baix—. Des de l'Estació 7 cap al nord, cap al talús meridional del Camp de Dalt, aquest perfil presentà una sobtada baixada del basament que indicà una paleotopografia, possiblement antròpica, reblerta de materials antròpics

a

b

Figura 5. a. Planimetria del jaciment amb els primers sondejos (1992) i alguns perfils de la prospecció geofísica per radar (1995); b. Perfil 22 de la prospecció geofísica que interpreta un possible fossat F1, segons Carulla.

i/o naturals. Al voltant de la cala 2, el gruix de recobriment és proper al metre i s'incrementa fins a 1,40 m vers la zona 3 (poblat fortificat). Dins del llavors suposat fossat 1 la resistivitat elèctrica donà valors de resistivitat de 70 a 80 ohms metre, amb fondàries superiors als 7 metres, quant l'estació topogràfica E7, sobre conglomerat del basament (a 0 metres) donava una resistivitat de 550 ohms metre. En conclusió, teníem uns valors interessants: bon contrast entre recobriment natural i antròpic amb el basament del replà superior; variacions indicatives de la fondària entre el centre i la zona 3, la del poblat fortificat, i l'existència d'un important rebliment que cobreix un fossat, amb tota probabilitat antròpic (fig 5b).

El retall perimetral característic del Camp de Dalt i del Camp de Baix confirmen les anomalies detectades no solament pels estudis geomorfològics i geofísics, sinó també per la fotointerpretació, les passejades i la recollida de materials superficials. En la interpretació d'algunes fotografies aèries verticals (núm. 6196, any 1970; núm. 4428, any 1981, i núm. 7244, any 1987) també es detectaren anomalies de creixement dels vegetals i de tota una sèrie de taques que reflectien els diferents graus d'humitat del sòl, especialment marcades en les depressions existents a migjorn dels replans del Camp de Dalt i del de Baix, ambdues paral·leles entre si (figs. 3, 6b, 6c i 7). La recollida superficial i metòdica de restes arqueològiques en un lloc determinat pot assenyalar l'existència d'un jaciment arqueològic i dins d'un jaciment clarament demostrat, els punts ocupats per estructures negatives solen caracteritzar-se per l'absència de restes superficials. El sediment i les posteriors cobertures vegetals s'han cuidat d'amagar aquesta classe d'estructures, només susceptibles d'ésser descobertes per les excavadores que transformen desorbitadament el medi.¹

Les estructures defensives construïdes: muralles i torres

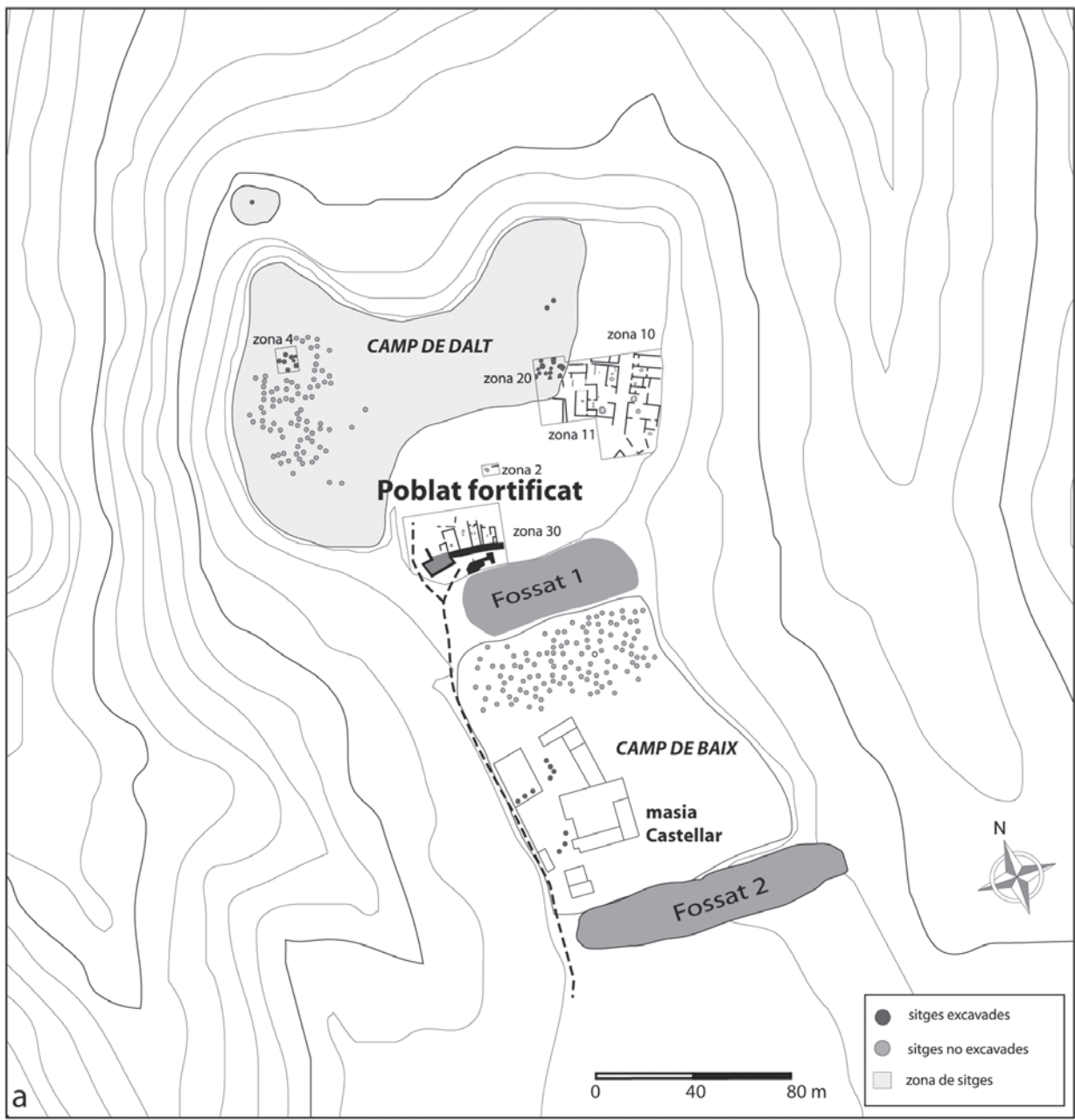
Un dels sondejos edafològics que es varen realitzar els anys 1992-1995 fou en un tall accidental del talús, en un camí artificial que accedeix al Camp de Dalt. Prop d'aquest camí es realitzaren els sondejos arqueològics de la cala 3 (sobre el replà) i els sondejos 5 i 7 (sobre el talús), l'elecció dels indrets fou perquè són en un dels punts més elevats del replà i també per les anomalies detectades pels estudis edafològics i geomorfològics. Aquests sondejos varen identificar l'existència d'un poblat emmurallat, amb restes d'un hàbitat intramurs, i la documentació d'uns espais d'ús extramurs molt propers a la torre (sondeigs 5 i 7) (Fuertes *et al.* 2002: 69-82, 83-84). La cronologia dels materials trobats en les tres cales se situa entre final del segle v i principi del segle iv aC (Fuertes *et al.* 2002: 91-92; Adroher *et al.* 2002: 219-237; Asensio, i Pons 2008).

1. Fins avui en dia no ha estat possible realitzar sondejos arqueològics per comprovar l'existència del fossat 1; el fossat 2, del qual parlem més avall, només està identificat per comparació geomorfològica i paisatgística equivalents amb el fossat 1.

El poblat fortificat es troba al marge meridional del Camp de Dalt; estava protegit per una muralla de 2,60 m d'amplada (33 m descoberts) que s'adossava a una torre massissa i rectangular, d'entre 11,50 i 7 m de llargada/amplada, situada a l'oest i que flanquejava part de l'accés de l'entrada meridional. Per la cara septentrional d'aquesta torre se li adossa un altre mur potent, d'1,30 m d'amplada (5 m de llargada descoberts) que s'introdueix vers l'interior del Camp de Dalt i que protegia el poblat per l'oest. En aquest mur s'hauria de trobar una de les entrades del poblat, entrada que permetria l'accés de vehicles amb rodes, considerant els sospedrats protectors que tenen els angles nord-oest i sud-oest de la torre. Els elements que conformen les estructures defensives i protectores sumen una distància substancial d'uns 30 metres entre el parament intern de la muralla meridional i el marge extern del fossat 1.

Tot el que coneixem actualment del complex defensiu pertany al període III de l'assentament i té una curta durada, d'entre el 450 i el 375 aC (Pons *et al.* 2005), amb l'esment que falta per precisar el moment de construcció de les estructures més antigues. En concret, ha estat possible detectar almenys tres fases constructives successives (fase IIIa), amb les corresponents plataformes de trànsit extramurs, construïdes mitjançant aportacions de materials de còdols, graves i terres de l'entorn. A la primera fase, la IIIa1, pertany una estructura angular o torre, de murs de 80 cm d'amplada, i buida per dins (recentment descoberta l'any 2010) de la qual desconeixem els trams de muralla associats (si mai n'hi ha hagut). A la fase IIIa2, pertany la coneguda torre rectangular massissa, reomplerta de blocs i terres (estructura ES35), de murs més amples (1,30 m), construïda sobre l'anterior, i de superfície similar, a la qual podem associar la resta de la fortificació: les muralles meridional i occidental adossades a aquesta torre, el bastió (o possible *proteichisma*) encaixat al marge del talús sud, i una bateria d'habitatges adossats a la muralla sud. Finalment, a la fase IIIb correspondria el desmantellament de tot el sistema defensiu, amb un desempedrat generalitzat de la major part de les estructures construïdes (muralles i torre rectangular), seguit de les remodelacions pertinents d'un poblat ara sense defensa. En aquesta última fase els dos fossats podrien haver funcionat com ens protectors de l'hàbitat fins al final de l'assentament.

El mur extern o bastió lateral, encaixat al talús, fa de barrera protectora i per aquesta situació pot ser considerat com una mena d'avantmur (figs. 8a, 8b i 8c). Aquest bastió té la meitat davantera de la bastida massissa i de perfil curvilini i a l'extrem posterior hi ha una part buida i limitada per un mur. Tot plegat sembla que delimita una hipotètica àrea d'accés (de trànsit no rodat), i a la vegada serveix de reforç al desnivell presentat en tot el corredor. Això es dedueix perquè estenen-se en paral·lel al tram de la muralla, el bastió dibuixa un passadís en forma de pati, que es va estrenyent a mesura que s'enfila cap a una hipotètica entrada (Asensio, Pons 2008: figs. 4, 6a), adopta així una funció similar als murs que protegeixen l'exterior d'entrades exposades en els llocs més vulnerables.

b

c

Figura 6. a. Emplaçament del jaciment amb les troballes arqueològiques i la seva relació amb les defenses depressives (fossats 1 i 2); b. Vista des del sud-oest del fossat 1; c. Vista des del sud-oest del fossat 2. La línia discontinua senyala un possible accés al poblat fortificat.

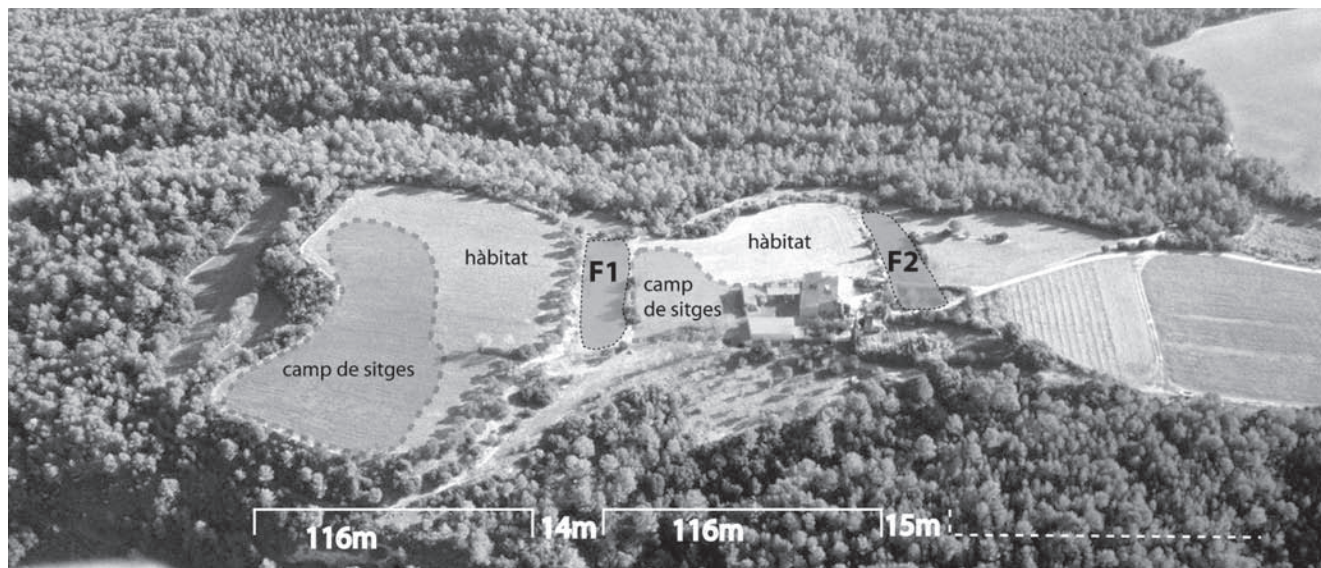

Figura 7. Vista aèria del jaciment i el seu entorn amb l'emplaçament regulat i equilibrat dels replans (hàbitat i camp de sitges) i de les zones depressives (fossats F1 i F2).

Les estructures defensives excavades: els fossats, accessoris de la defensa, protectors de l'hàbitat i d'usos socioeconòmics

El fossat es considera un element propi de defenses avançades. Són estructures excavades que circumden totalment o parcialment l'assentament que es vol protegir i qualsevol que sigui la funcionalitat prioritària sempre són un obstacle important per a qualsevol estrany que s'aproximin a l'indret. La majoria dels casos són detectats per fotografia aèria o per sondejos geofísics, com ha estat el cas del fossat 1. També la geomorfologia hi té molt a dir i de quina manera el pas del temps va dissenyant i modificant paisatges antics deixant rastres visibles.

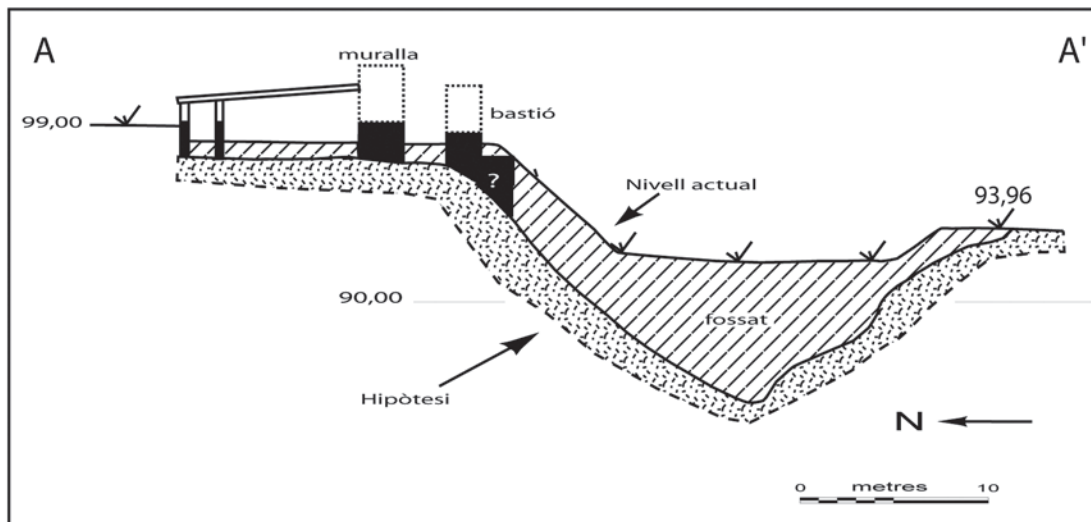
Més amunt hem comentat que l'espai on es troba emplaçat l'assentament consta de dos replans contigus i escalonats, el del nord més elevat que el del sud, i ben diferenciats per un desnivell que cadascun té al cantó sud. A part del penya-segat del front nord del replà superior, el qual li proporciona una defensa natural per aquesta banda, ambdós replans estan fortament retallats per les bandes est i oest i diferenciats entre si per uns desnivells que cadascun presenta per la cara sud. Aparentment semblen talussos, però les últimes excavacions fetes en el talús del replà superior està documentat que les elevacions visibles són antròpiques. En dedueix que el temps i les activitats humanes han dissenyat dos replans rectangulars —el superior de 2,5 ha i el de baix d'1,5 ha— prou defensats naturalment per tots els cantons, menys per la part meridional, la més vulnerable (fig. 7).

El tipus d'emplaçament sobre un terreny poc atalussat, i amb una potent defensa, és favorable a la construcció de fossats excavats. Per això, la disposició dels talussos documentats, justament en les zones més vulnerables a l'accés, van fer plantejar la hipòtesi de l'existència de dues d'aquestes estructures, paral·leles

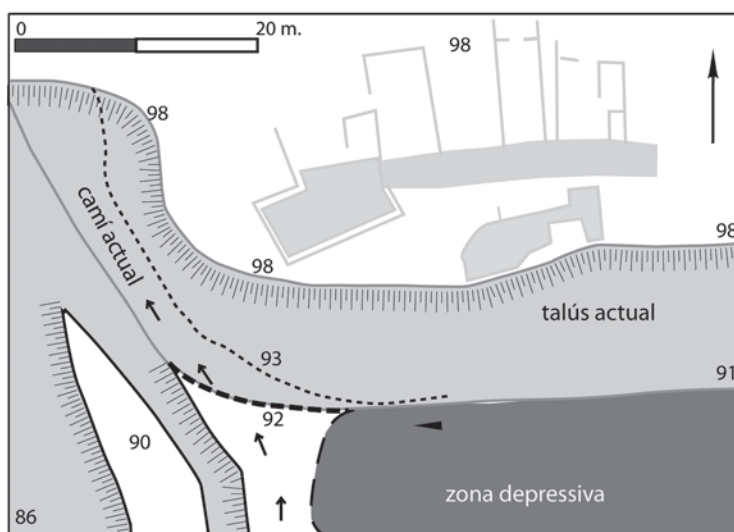
entre si i a la vegada paral·leles al recorregut de la muralla meridional que protegeix el poblat. Els perfils retallats que manifesten ambdues depressions —antics llits dels fossats— són encara visibles. És curiosa la mateixa disposició est-oest i la posició paral·lela, i a la vegada equidistants entre les amplades dels replans i de les mateixes zones depressives.

El fossat 1 es troba al sud i a continuació de l'assentament fortificat. Fou identificat per la forma peculiar i contrastada del paisatge (figura 6b), a més de la prospecció geofísica de radar (Carulla 2002: 19) (figures 5b i 8a). La zona depressiva identificada té uns 14 m d'amplada i 70 m de llargada, i més de 7 m de fondària segons la prospecció geofísica (figures 6b i 7). Fou construït a continuació de la defensa —muralla + passadís d'entrada + bastió— i la possible llargada estaria limitada per l'extrem est (zona escarpada) i per l'oest es tancaria abans del marge escarpat, deixant un espai relativament estret per a l'accés a l'assentament; es disposa d'est a oest i discorre paral·lelament a la muralla meridional que barra el poblat fortificat. Per la cara nord està protegit per les estructures defensives o muralla de barrera, la qual va formar, amb el temps, un marge atalussat d'uns cinc metres de pendent. L'excavació d'un fossat paral·lel a la muralla engrandia l'alçada i augmentava la innaccessibilitat al poblat. Ja hem dit més amunt que l'amplada total del conjunt dels elements defensius de la part meridional del poblat fortificat és d'uns 30,5 m (figs. 6a i 7).

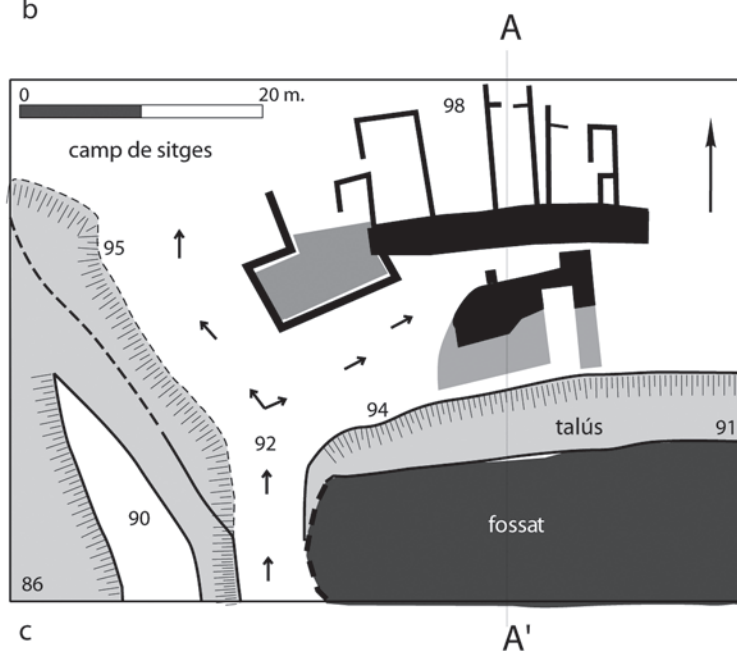
El fossat 2 està a uns 116 m més al sud del fossat 1, l'amplada que presenta el Camp de Dalt. La seva amplada, segons la zona depressiva ben visible, és de 15 m, però la llargada, atenent-nos a la morfologia conservada, sembla que seria més gran, ja que arribaria als volts dels 100 metres; l'extrem est està definit pel marge escarpat i l'extrem oest arribaria fins al marge retallat, deixant un probable espai viari d'accés a l'assentament (de moment es desconeix l'existència d'estructures murals pel cantó

a

b

c

A'

Figura 8. a. Interpretació arqueològica del fossat 1 segons el perfil 22 de la prospecció geofísica de radar; b. Posició esquemàtica l'any 2002 de l'angle sud-oest del camp de Dalt; c. Posició esquemàtica després de les intervencions de l'any 2010, i la interpretació de l'accés al poblat i del fossat 1 (zona depressiva). L'eix A-A' correspon al perfil de la fig. 8a d'aquest treball.

oest del Camp de Baix) (figura 6a). Estaria emplaçat a continuació d'un altre pendent atalussat que hi ha al sud del Camp de Baix. També es disposa d'est a oest i per tant en paral·lel a l'anterior; presenta una depressió anòmala d'uns 5 m d'alçada i un pendent lleu. Aquesta zona depressiva s'estén seguint el marge del talús meridional, i amb el pas del temps ha donat uns terrenys humits i fèrtils, que actualment són aprofitats per al cultiu de l'horta. Segons aquestes hipòtesis, el Camp de Baix, que encara no ha estat prospectat ni hi ha hagut excavacions sistemàtiques, a causa de l'explotació d'una propietat agrícola, es trobaria limitat o protegit entre els dos fossats. El que sí que sabem és que s'han documentat i excavat, de forma preventiva, unes quantes sitges a la part oest, on es troba el corral i el pati del mas; i a l'angle sud-est, més atalussat, s'han identificat últimament les restes d'uns murs, en cap cas estructures de defensa (figures 6a i 6c). En definitiva, la zona depressiva de la part meridional del replà mitjà o Camp de Baix podria haver-se utilitzat com una defensa avançada en forma de fossat, i per tant de més llargària que l'anterior; aquest fossat protegia un camp de sitges i altres instal·lacions extramurs, però sobretot fou útil per alentir l'arribada d'estranyers.

El fossat 1, prop de l'assentament i contigu a la muralla de barrera i el fossat 2, en un lloc més avançat, s'acorden a la fortificació principal i /o es comporten com elements de protecció complementària del nucli fortificat del Camp de Dalt (figura 8c).

Consideracions a tenir en compte

El sistema defensiu del segon moment constructiu (fase IIIa2) és, amb diferència, el més ben conservat i, sens dubte, va suposar una important reorganització urbanística del poblat, es donà més entitat al nucli que protegia: muralles perimetrals, accés principal flanquejat per una torre a l'angle de grans dimensions, a més d'altres elements avançats com el bastió i, amb molta probabilitat, els dos fossats descrits en aquest treball (Pons *et al.* 2005; Asensio i Pons 2009). La posició del bastió davant la muralla principal fa com d'avantmuralla entre aquella i el fossat 1. L'amplada dels elements defensius situats a dalt i a baix del replà del Camp de Dalt correspon a una quarta part de la llargada nord-sud del mateix replà alt i tots aquests elements ajuntats es concentren protegint l'accés al poblat per la part meridional, situat en un dels punts més vulnerables. Al poblat s'accedeix per una rampa ascendent, on a la part esquerra ens trobem amb una muralla potent i una torre rectangular situada a la cantonada, i a la part dreta topem amb un bastió exempt i amb el marge del fossat 1. Sigui com sigui, sembla clar que les defenses avançades que constitueixen els dos fossats frontals, disposats en paral·lel, un a prop de la defensa principal (fossat 1) i l'altre a uns 116 m de l'anterior (fossat 2), tindrien una funció primordial de dificultar o alentir els moviments de l'assaltant i a la vegada reforçar la línia de la defensa.

Pel que fa a la filiació d'aquest sistema defensiu, el principal obstacle amb què ens trobem actualment és el desconeixement de la data precisa de construcció de

les primeres estructures, especialment la gran torre de la fase IIIa1, fet que ens impedeix conèixer el context històric concret en què es basteixen. Aquest és un aspecte clau ja que cal recordar que la torre de la fase posterior, l'element central del sistema defensiu de Pontós IIIa2, més ben conegut, no fa més que refer la construcció anterior. La forma i les dimensions de totes dues estructures superposades permeten considerar l'existència de certes influències gregues, ja que presenten una metrologia realitzada a partir de patrons propers als aplicats tant en el món colonial grec com en els assentaments indígenes de la Gàl·lia meridional (Olmos 2008: 279-280). El mateix podríem dir en relació amb la regularitat i l'acabat de qualitat de l'aparell en alguns sectors, com, per exemple, els enormes i ben escairats carreus de l'angle nord-oest de la torre. En canvi, altres trets o components del complex defensiu, com ara els fossats mateixos barrant les zones accessibles de l'esperó fluvial, o la col·locació d'un bastió avançat que podria fer alhora de mur de contraescarpa del fossat 1, no tenen perquè tenir necessàriament un origen exogen. Al contrari, són també habituals en altres construccions indígenes peninsulars (Moret 1996: 56-60; Quesada 2007: figura 3), algunes clarament del període precolonial (per exemple, la fortalesa dels Vilars d'Arbeca) i, per tant, es troben en perfecta consonància amb el caràcter plenament indígena d'altres àmbits com ara l'estructura urbana interna del poblat o les pautes de la seva economia agropecuària (Colominas, Pons, Saña 2011).

Quant a l'amortització final d'aquest sistema defensiu, el que sorprèn més és la seva curta durada (425-350 aC) i més tenint en compte que la solidesa, la complexitat i els recursos esmerçats en el seu bastiment revelen una voluntat de permanència inqüestionable. Tanmateix el desmantellament i l'espoliació total de les estructures es fa durant la vida del poblat, vers mitjan segle IV aC, i sense violència aparent. Des del nostre punt de vista aquest fet tan atípic —la gran majoria de fortificacions indígenes coetànies evolucionen de manera inversa, es reforcen o s'amplien a partir del principi del s. IV aC, com és el cas paradigmàtic de la d'Ullastret (Casas *et al.* 2002: 241)— es podria explicar satisfactòriament si ho relacionem amb el fenomen de consolidació de la *chora* emporitana. Així, *Emporion* primer i *Rhode* més tard podrien estar al darrere de la transformació radical d'aquest assentament, especialment pel que fa a la seva funció bàsica. Passà a esdevenir un nucli obert, especialitzat en l'acumulació de grans quantitats d'excedents cerealístics (Pons *et al.* 2010).

En la reunió internacional "Les defenses exteriors i la poliorcètica preromana en la Mediterrània centre-occidental: els fossats", celebrada a la Universitat de Lleida l'any 2010, es va sentir dir que el fossat no fou una de les característiques principals de la defensa, especialment en la fortificació grega, i que més aviat fou un element eventual (Tréziny *dixit*).² Per això, no descartem l'aprofitament dels fossats per a usos més socioeconòmics, com la protecció de les diferents àrees,

2. Ponència d' H. Tréziny a l'esmentada reunió (novembre del 2010): "Les fossés dans le contexte du monde grec et la Grande-Grèce" i que es publica en aquest número de *RAP*.

on a més d'assentaments es va organitzar un centre de control i emmagatzematge de cereals; o també a la vegada es podria utilitzar aquests espais excavats per a la reserva, l'aprovisionament i/o la regulació de la circulació d'aigües.

David Asensio
Universitat de Barcelona /
Universitat Autònoma de Barcelona
Món Iber Rocs S.L.
davidasensio@ozu.es

Enriqueta Pons
Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona
enriqueta.pons@gencat.cat

Bibliografia

- ADROHER, A., PONS, E. i RUIZ DE ARBULO, J. (1993). El yacimiento de Mas Castellar-Pontós y el comercio del cereal ibérico por parte de Emporion y Rhode (s. IV-s. II a.C.). *Archivo Español de Arqueología*, 66 (Madrid): 31-70.
- ADROHER, A. i PONS, E. (2002). Els treballs arqueològics. A: PONS, E. (dir.). *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica 21. MAC-Girona: 17-26.
- ADROHER, A., FERNÁNDEZ, M. J., GARCÍA, J. M., LÓPEZ, A. i PONS, E. (2002). L'estudi ceràmic. A: PONS, E. (dir.). *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica 21. MAC-Girona: 219-332.
- ASENSIO, D. i PONS, E. (2009). L'entrada meridional del nucli ibèric fortificat del Mas Castellar (Pontós, Alt Empordà): una porta complexa del segle v aC. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 19: 271-285.
- CARULLA, N. (2002). La formació del relleu: adaptació, litologia i anomalies. A: PONS, E. (dir.). *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica 21. MAC-Girona: 29-33.
- CARULLA, N. (2002). Paràmetres econòmics del material constructiu. A: PONS, E. (dir.). *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica 21. MAC-Girona: 107-109.
- CASAS, S., CODINA, F., MARGALL, J. i DE PRADO, G. (2002). Noves aportacions al coneixement de l'ampliació nord de l'oppidum del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà), i estudi de la significació d'una inscripció sobre pedra trobada en aquesta zona. *Cypsela*, 14: 237-250.
- COLOMINAS, L., PONS, E. i SAÑA, M. (2011). Implicacions socioeconòmiques de l'activitat ramadera al nord-est de Catalunya en època ibèrica. A: *Actes de la V Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell-Tarragona, 2009)*. En premsa.
- FUERTES, M., LÓPEZ, A., PONS, E. i VARGAS, A. (2002). El poblat fortificat: l'oppidum, A: PONS, E. (dir.). *Sèrie Monogràfica 21*. MAC-Girona. Girona: 59-87.
- MARTIN, A. (1979). El yacimiento indígena prerromano de Mas Castellà de Pontós. A: *XV Congreso Nacional de Arqueología (Lugo 1977)*. Saragossa: 677-690.
- MORET, P. (1996). *Les fortifications ibériques de la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*. Collection de la Casa de Velázquez 56. Madrid.
- OLMOS, P. (2008). Adaptació metrològica grega en l'arquitectura ibèrica de Catalunya: Puig de Sant Andreu d'Ullastret i Mas Castellar de Pontós, *Cypsela*, 17: 273-285
- PONS, E. (dir.) *et al.* *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica 21. MAC-Girona.
- PONS, E., ASENSIO, D., BOUSO, M. i FUERTES, M. (2005). Noves aportacions sobre la periodització del jaciment de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). A: *Món ibèric als Països Catalans. Homenatge a J. Barberà*. (Puigcerdà 2003). Puigcerdà: 361-377.
- PONS, E., ASENSIO, D., FUERTES, M. i BOUSO, M. (2010). El yacimiento de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà, Girona): un nucli indígena en l'òrbita de la colònia focea d'Emporion. A: H. TRÉZINY (ed.). *Greco et Indigènes de la Catalogne à la Mer Noire, Actes des rencontres du programme européen Ramses (2006-2008)*. Centre Camille Julian. Aix-en Provence: 105-118.
- QUESADA SANZ, F. (2007). Asedio, sitio, asalto... Aspectos prácticos de la poliorcética en la Iberia prerromana. A: BERROCAL-RANCEL, L., MORET, P. (eds.). *Paisajes fortificados de la edad del hierro, Las murallas protohistóricas de la Meseta y la vertiente atlántica en su contexto europeo*. Real Academia de la Historia. Casa Velázquez. Madrid: 75-98.
- TABERNERO, E., VALLEJO, R. i PONS, E. (1993). Indicadores analíticos de suelos como método de prospección: el yacimiento de Mas Castellar, Pontós (Alt Empordà). A: FUMANAL, BERNABEU (eds.). *Estudios sobre cuaternario: medios sedimentarios, cambios ambientales, hábitat humano*. VIII Reunión Nacional sobre Cuaternario. València: 207-215.
- TABERNERO, E., VALLEJO, R. i PONS, E. (2002). Les prospeccions arqueològiques. A: PONS, E. (dir.). *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica 21. MAC-Girona: 35-46.

Bibliografia

- BERROCAL-RANGEL, L. i MORET, P. (eds.) (2007). *Paisajes fortificados de la edad del hierro. Las murallas protohistóricas de la Meseta y la vertiente atlántica en su contexto europeo*. Real Academia de la Historia. Casa Velázquez. Madrid.
- BONET, H. i MATA, C. (1991). Las fortificaciones ibéricas en la zona central del País Valenciano. A: *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple (segles IV-III aC)*. Manresa: 11-35.
- CENTRE D'ESTUDIS DEL BAGES (1991). *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric Ple (segles IV – III a.C.)*. Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Manresa.
- GIP. GRUP D'INVESTIGACIÓ PREHISTÒRICA (2003). Caballos y hierro. El campo frisio y la fortaleza de “Els Vilars d'Arbeca” (Lleida, España), siglos VIII-IV a.n.e. A: *Chevaux-de-frise i fortificació en la primera edat del ferro europea*. Lleida: 233-274.
- GUERIN, P. (2003). *El Castellet de Bernabé y el horizonte ibérico pleno edetano*. Servicio de Investigación Prehistórica. Trabajos Varios 101. Diputación de Valencia.